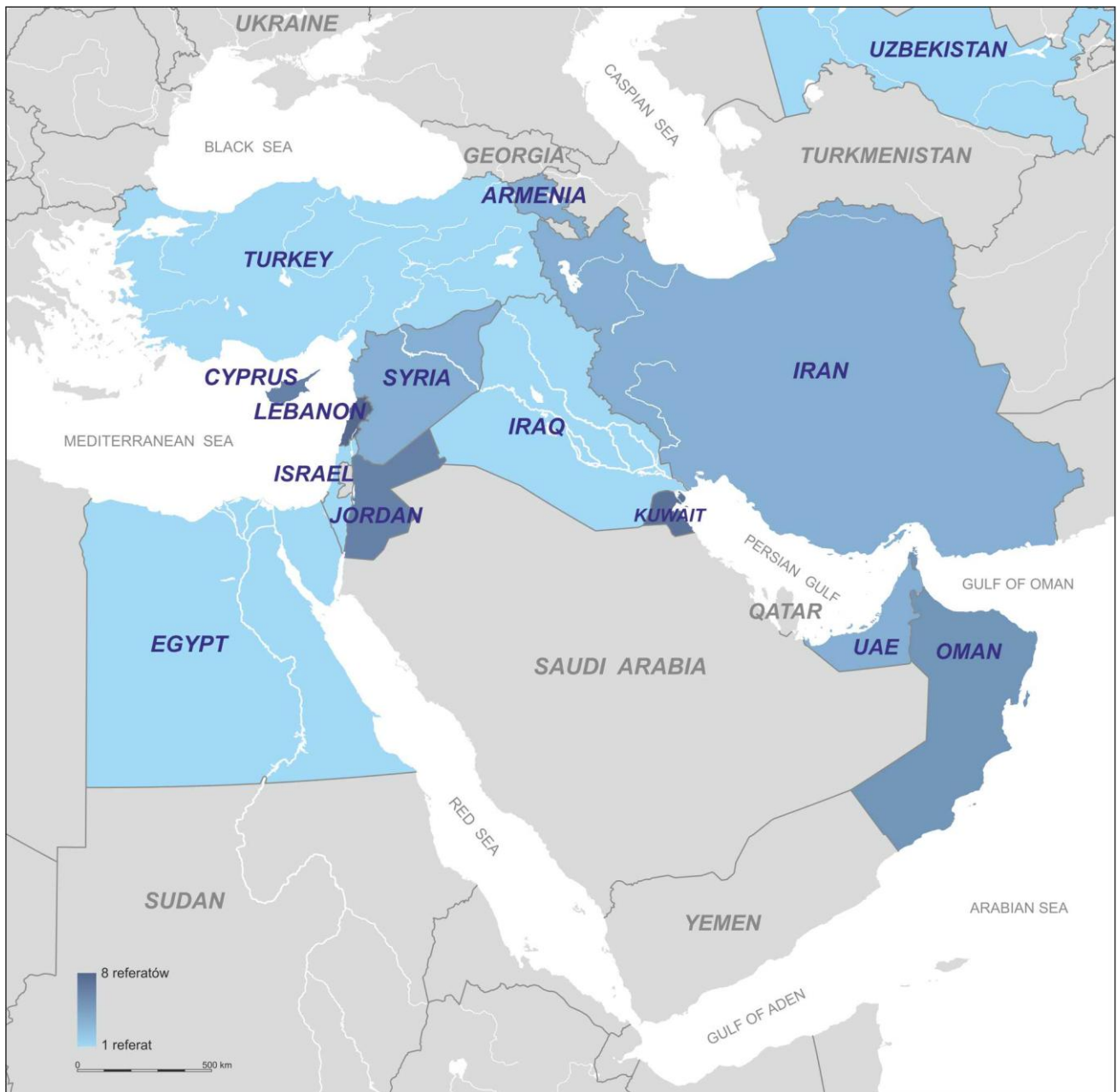

Polacy na Bliskim Wschodzie

2019

23–25 maja 2019, Warszawa, Uniwersytet Warszawski
ABSTRAKTY

Marek Barański

Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Świętokrzyska w Kielcach

Konstrukcja domów w Palmyrze

Interesującą kwestią jest wpływ zmian w konstrukcji domów jakie następowały wraz z poprawą techniki budowlanej w mieście. W odróżnieniu od tzw. architektury monumentalnej, która wraz z budową świątyni Bela była realizowana zgodnie z najwyższymi standardami, w budownictwie indywidualnym dostrzegamy znacznie więcej różnic. Mówią one nam zarówno o zachowawczym charakterze podejścia w budowie domów, jak i o stosowaniu nowych prekursorskich rozwiązań. W rozważaniach nad konstrukcją domów w Palmyrze nie możemy jedynie bazować na przebadanych archeologicznie obiektach, których ciągle mamy mało. Nasz obszar analiz musimy poszerzyć o rozwiązania konstrukcyjne stosowane w budowlach grobowych i innych obiektach nie przynależących do tzw. architektury monumentalnej. W kompleksowej analizie istotnym będzie zwrócenie uwagi na stosowanie materiałów budowlanych, co rzutowało na możliwość korzystania z rozwiązań konstrukcyjnych. Sposób dekoracji domu, to element pozwalający charakteryzować zamożność jego mieszkańców. Mamy tutaj interesujące obserwacje umożliwiające próbę spojrzenia na ten problem w szerszym kontekście.

Marcin Białowarczuk¹, Agnieszka Szymczak²

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

²Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Qumayrah Archaeological Project – dwa sezony badań powierzchniowych

Jesienią 2016 roku polsko-omańska misja archeologiczna pod kierownictwem prof. Piotra Bielińskiego rozpoczęła realizację projektu badawczego w dolinie Qumayrah, położonej w zachodniej części gór al-Hajjar w północnym Omanie. Kluczowym punktem projektu jest rozpoznanie powierzchniowe tego obszaru, który nie był dotychczas badany archeologicznie. Pierwszy etap prospekcji terenowej przeprowadzono sukcesywnie podczas sezonów polowych w 2016 i 2017 roku. Rozpoznany dotychczas teren obejmuje około 40% powierzchni całego obszaru doliny. Zarejestrowano na nim 43 stanowiska archeologiczne i śladów osadniczych związanych m.in. z późną epoką kamienia, epoką brązu i epoką żelaza. Liczną grupę stanowią też pozostałości konstrukcji kamiennych, których części towarzyszy ceramika z czasów nowożytnych, odpowiadająca znaleziskom z badanego wykopaliskowo stanowiska osadniczego QA 3.

Wstępne wyniki prospekcji powierzchniowej, wspartej badaniami archeologicznymi i sondażowymi pięciu spośród zarejestrowanych stanowisk, wskazują na intensywne zasiedlenie doliny przynajmniej od wczesnej fazy późnego neolitu, z przerwami, aż do późnego okresu islamskiego.

Polacy na Bliskim Wschodzie

2019

Piotr Bieliński

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Osadnictwo z epoki brązu i wczesnego żelaza w górskiej dolinie wadi Qumayrah (Oman). Badania na stanowiskach QA 3 i QA 21

Dolina *wadi* Qumayrah położona jest w górach północno-wschodniego Omanu, w rejonie, który mieszkańcy Mezopotamii znali jako krainę Magan, z której sprowadzano m. in. miedź i dioryt. Badania, prowadzone od 2015 przez misję CAŚ UW na terenie mikro-regionu *wadi* Qumayrah, pozwoliły na zlokalizowanie kilku stanowisk osadniczych z epoki brązu i wczesnego okresu epoki żelaza, w tym stanowiska związane z pozyskiwaniem rudy miedzi (Bilt). Największym stanowiskiem jest tzw. Qumayrah-Ayn 3, zawierające pozostałości osady z III. tysiąclecia p.n.e. (tzw. kultura Umm an-Nar) z monumentalnymi wieżami oraz osady z epoki żelaza.

Piotr Bieliński

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Zabudowa osady Bahra 1 w Kuwejcie i "ubaidzkie" sanktuarium

W toku ostatnich kampanii polsko-kuwejckich wykopalisk na pustyni Al-Subiyah w centrum chalkolitycznej osady na stanowisku Bahra 1 odsłonięto nietypowy obiekt architektoniczny. Usytuowana po północnej stronie tzw. „Central Place” jednoizbowa budowla wyróżniała się dwiema cechami, a mianowicie wyjątkowo starannie, jak na warunki tej osady skonstruowanym wejściem oraz umieszczoną na jednym z dłuższych boków prostokątną niszą z jamą wypełnioną popiołami. Obiekt ten, tzw. Unit 15, w swoim założeniu przypomina tzw. sanktuarium ubaidzkie z warstwy XVI w Eridu.

Mikołaj Budner

Instytut Archeologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Antropomorficzne przedstawienia figuralne z TP oraz TPC area w Çatalhöyük (Turcja)

Począwszy od 1958 roku, kiedy James Mellaart odkrył stanowisko Çatalhöyük, aż do roku 2017, kiedy dobiegły końca badania wykopaliskowe prowadzone w ramach Çatalhöyük Research Project, odkryto około 1600 neolitycznych figurek. Obszerność tego zbioru (jest to jedna z największych kolekcji neolitycznej plastyki figuralnej na świecie) spowodowała, że do celów jego skatalogowania oraz dokładnej analizy został utworzony Stanford Figurines Project. Przedstawienia z Çatalhöyük charakteryzuje duża różnorodność form, możemy wyróżnić figurki antropomorficzne, zoomorficzne, uproszczone oraz geometryczne. Dotychczas przeprowadzone analizy wykazały, że zarówno figuralne przedstawienia zoomorficzne, jak i antropomorficzne mogły służyć do celów rytualnych. Szczególnie ciekawe wydają się tutaj figurki antropomorficzne oraz kontekst archeologiczny, w jakim zostały znalezione. Podczas referatu zostanie przedstawiona analiza typologiczno-porównawcza antropomorficznych przedstawień figuralnych odkrytych w trakcie prowadzonych

od 18 lat polskich badań na stanowisku neolitycznym w Çatalhöyük, ze szczególnym uwzględnieniem artefaktów pochodzących z TP oraz TPC area.

Julia Burdajewicz

Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej, Uniwersytet Warszawski
Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie

Dekoracja malarska późnoantycznych domów na przykładzie Jiyeh (Liban)

W wyniku prac wykopaliskowych prowadzonych w dzielnicy mieszkalnej Jiyeh w 1975 r. przez libański Departament Starożytności oraz w latach 2003–2014 przez misję Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW, pod kierunkiem dr hab. Tomasza Waliszewskiego, wydobyto na światło dzienne fragmenty malowideł ściennych niegdyś zdobiących ściany domów tej niewielkiej osady. Reprezentują one szeroki repertuar motywów ikonograficznych, z których najliczniejsze są fragmenty przedstawień krzyży, natury i malowanych inskrypcji, choć występują także postacie świętych czy sceny rodzajowe.

Niniejsza prezentacja omawia ikonografię dekoracji malarskich z Jiyeh oraz kwestię ich lokalizacji wewnątrz domów. Następnie poruszony zostanie problem powszechności i charakteru przedstawień malarskich o tematyce religijnej w późnoantycznych domach, z rozróżnieniem na dekoracje wykonane w miejscach zaaranżowanych na potrzeby domowego kultu (np. domowe kaplice) oraz dekoracje zdobiące pomieszczenia mieszkalne i będące zwyczajnie wyrazem wiary ich mieszkańców. Kwestie te zostaną omówione w oparciu o świadectwa archeologiczne oraz wzmianki w źródłach pisanych, poświadczające istnienie dekoracji malarskich w domach.

Julia Burdajewicz

Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej, Uniwersytet Warszawski
Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie

Malowidła ścienne z Jiyeh w muzeum w Beiteddine w Libanie. Podsumowanie czterech lat projektu konserwatorskiego (2015–2018)

Niniejsza prezentacja omawia problematykę konserwatorską i podsumowuje cztery lata działań konserwatorskich na 267 fragmentach późnoantycznych malowideł ściennych znalezionych na stanowisku Jiyeh, które w latach 2003–2014 było przedmiotem badań misji Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW, pod kierunkiem dr hab. Tomasza Waliszewskiego. Fragmenty te obecnie przechowywane są w magazynie Muzeum w Beiteddine.

Omówione zostaną rodzaje zniszczeń i ich przyczyny, ze szczególnym naciskiem na te czynniki, które niezwykle często odpowiadają za zły stan zachowania zabytków archeologicznych. Wśród nich należy wymienić błędną lub niestaranną technikę wykonania, skutki działań pseudo-konserwatorskich (w przypadku Jiyeh były one jedną z przyczyn degradacji zespołu malowideł odkrytych w latach 1980-tych przez libańską misję archeologiczną) oraz złe warunki przechowywania, wynikające nierzadko z ograniczeń przestrzennych w prowizorycznie aranżowanych magazynach wykopaliskowych. Na koniec omówione zostaną zabiegi konserwatorskie, które zostały przeprowadzone na fragmentach malowideł z Jiyeh.

Polacy na Bliskim Wschodzie

2019

**Marcin Czarnowicz¹, Krzysztof Ciałowicz¹, Agnieszka Ochał-Czarnowicz¹, Jacek Karmowski¹,
Ianir Milevski², Yuval Yekutieli³, Eli Cohen-Sasson³**

¹ Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński

² Israel Antiquities Authority

³ Ben Gurion University of the Negev

Tel Erani 2019 – wyniki wspólnych polsko-izraelskich badań wykopaliskowych prowadzonych w północnym Negewie

W roku 2018 już po raz czwarty zespół archeologów z Instytutu Archeologii UJ oraz Uniwersytetu Ben Guriona w Beerszewie prowadził prace wykopaliskowe na jednym z najważniejszych stanowisk prehistorycznych południowego Izraela. W minionym roku do prac dołączyli badacze z Israel Antiquities Authority oraz Uniwersytetu w Buenos Aires, a obszar prac został znacznie rozszerzony. Głównymi zadaniami stawianymi przez badaczy było dokończenie usuwania świadców stratygraficznych w wykopie D3 oraz rozpoczęcie prac u podnóża tellu, gdzie spodziewano się natrafić na relikty muru obronnego.

Założone cele udało się osiągnąć. W wykopie D3 usuwając świadki natrafiono na serię podłóg budynku zamieszkiwanego przez przybyszów z Egiptu, pozyskując do dalszych badań nie tylko wiele fragmentów ceramiki importowanej, ale też liczne przykłady nasion czy węgli drzewnych, które są bardzo pomocne przy odtwarzaniu lokalnego krajobrazu i ekosystemu.

Jednak najważniejszego odkrycia dokonano w nowym wykopie, oznaczonym jako P/Q. W miejscu prowadzenia prac natrafiono na wewnętrzną krawędź muru obronnego Tel Erani, wykonanego z cegły mułowej oraz zadokumentowano dwie podłogi przylegające do opisywanej konstrukcji. Odnaleziona na nich ceramika pozwoliła precyzyjnie wydatować złożenie, kończąc wieloletnią dyskusję na ten temat. Dziś już bezsprzecznie możemy powiedzieć, iż mur wzniesiono w 1. połowie Wczesnego Brązu IB, czyli około roku 3400–3300 przed Chrystusem, co czyni go najstarszym tego typu założeniem z terenów Izraela.

**Krzysztof Dziedzic¹, Jerzy Montusiewicz¹, Marcin Barszcz¹, Jacek Kęsik¹,
Marek Miłoś¹, Rahim Kayumov²**

¹ Instytut Informatyki, Politechnika Lubelska

² Samarkand State University

Procedura tworzenia cyfrowych obiektów 3D z Samarkandy na potrzeby wirtualnego muzeum

W pracy przedstawiono metodykę generowania cyfrowych modeli 3D na potrzeby ich udostępniania w interaktywnych prezentacjach. Opracowana metodyka obejmuje: dobór urządzeń i parametrów digitalizacji do bezpiecznego skanowania 3D artefaktów archeologicznych *in situ*, dobór programów oraz narzędzi do pre-processingu i post-processingu, w tym wyznaczenie parametrów tych procesów, a także zastosowanie metody optymalizacji do zmniejszenia rozmiaru obiektów 3D do prezentacji w przestrzeni wirtualnej. Metodyka została wykorzystana w trakcie digitalizacji obiektów archeologicznych (ossuarium, naczynia ceramiczne i czaszki) pochodzących od VI do XV wieku. Artefakty te są przechowywane w Naukowo-

praktycznym Muzeum-laboratorium Samarkandzkiego Państwowego Uniwersytetu oraz Muzeum Afrasiab, Samarkanda, Uzbekistan. W trakcie realizacji prac użyto skanery Artec Eva i Artec Spider, pracujące w technologii światła strukturalnego z dokładnością pobierania punktów powierzchni od 0,05 do 0,1 mm. Skanery te umożliwiły również akwizycję tekstur i barw powierzchni skanowanych artefaktów. Do post-processingu i ostatecznego przygotowania fotorealistycznych trójwymiarowych cyfrowych modeli do wirtualnych prezentacji zastosowano programy: Artec Studio Professional, 3ds Max oraz MeshLab. W referacie przedstawiono przykłady rezultatów prac.

Rafał Fetner

Zakład Bioarcheologii, Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Mobilność na terenie Shahrizor w irackim Kurdystanie: wyniki analizy biochemicznej szczątków ludzkich z Bakr Awa

Tell Bakr Awa leży u podnóży gór Zagros we wschodniej części równiny Shahrizor w irackim Kurdystanie. Obszar ten poprzez przełęcze i przesmyki górskie połączony jest z Iranem, Asyrią oraz południową Mezopotamią i stanowił przecięcie szlaków komunikacyjnych. Korzystne położenie na przecięciu szlaków handlowych faworyzowało Bakr Awa przyczyniając się do okresu prosperity. Dalekosiężne kontakty z wymienionymi regionami są widoczne w materiale zabytkowym pochodzącym ze stanowiska. Celem wystąpienia jest prezentacja wyników analizy mobilności ludzkiej opartej o badania stosunków izotopów trwałych tlenu i strontu osób pochowanych na terenie stanowiska Bakr Awa. Szczątki ludzkie reprezentują trzy fazy zasiedlenia stanowiska: okres największego prosperity w środkowej epoce brązu, okres ruralizacji we wczesnej epoce żelaza, w końcu ponowne zasiedlenie w okresie islamskim. Wyniki wskazują na miejscowe pochodzenie większości znalezionych tu osób, włączając w to lokalne elity. Zaobserwowano jedynie pojedyncze przypadki migracji.

Michał Gawlikowski

Uniwersytet Warszawski

Świątynia Allat w Palmyrze – summa summarum

Niedawno ukazała się finalna publikacja wykopalisk w sanktuarium bogini Allat w Palmyrze (Michał Gawlikowski, *Le sanctuaire d'Allat à Palmyre*, Warszawa: PCMA– WUW). Wykopaliska były prowadzone w latach 1974–1979 oraz 1988–1989 i wreszcie 2005–2007. Oprócz wstępnych raportów z kolejnych sezonów ukazało się też kilka raportów syntetycznych. Ich konkluzje uzupełniają i modyfikują ostatnią publikację.

Sanktuarium powstało w I wieku p.n.e. (Allat I) i przetrwało do końca IV wieku n.e. (Allat IV). Teren był używany również później, aż do VIII wieku włącznie (Allat V–VI). Te etapy zostaną pokrótce przedstawione w referacie.

Polacy na Bliskim Wschodzie

2019

Mariusz Gwiazda¹, Julia Chyla²

¹Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

²Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej, Uniwersytet Warszawski

Kres grobowców komorowych w Syro-Palestynie. Sprawozdanie z realizacji badań

Celem badań jest dostarczenie nowych informacji o historii architektury sepulkralnej i przemianach kulturowych zachodzących wśród społeczności zamieszkujących Syro-Palestynę w okresie rzymskim. Przedmiotem zainteresowania są grobowce komorowe, czyli budowane lub kute w skale miejsca rodzinnych pochówków. W okresie rzymskim tego rodzaju groby stały się niezmiernie popularne. Wskazuje na to ich znaczna liczba, którą można szacować na kilka tysięcy, oraz ich szerokie rozprzestrzenienie obejmujące wszystkie prowincje rzymskie znajdujące się w Syro-Palestynie. Tym samym pytanie, kiedy i z jakich powodów przestano fundować tego rodzaju monumenty, dotyczy istotnego przeobrażenia w kulturze materialnej i duchowej Fenicjan, Aramejczyków, Żydów i Arabów zamieszkujących te tereny.

Podstawowa hipoteza badawcza zakłada, że z tą przemianą w tradycjach grzebalnych mamy do czynienia w okresie wczesnobizantyjskim. Jest to czas istotnych przemian, które jak dotychczas były przedmiotem dyskusji przede wszystkim na podłożu studiów urbanistycznych i zmieniających się form funkcjonowania instytucji miejskich. Jednakże takie podejście ma daleko idące ograniczenia wynikające ze skąpej bazy źródłowej. Tym samym badania nad grobowcami stanowią nowe podejście do studiów nad przemianami w kulturze okresu wczesnobizantyjskiego w oparciu o ignorowaną dotychczas liczną grupę zabytków.

Mariusz Gwiazda¹, Urszula Wicenciak¹, Stanisław Rzeźnik, Karolina Wójcik²

¹Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

²Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Badania w Khalde (Liban) – Sezon 2017

Referat jest sprawozdaniem z prac archeologicznych prowadzonych na stanowisku Khalde znajdującym się przy południowej granicy współczesnego Bejrutu w Libanie. Celem badań była dokumentacja i identyfikacja pozostałości starożytnego osadnictwa. Prace terenowe ograniczyły się do odczyszczenia widocznych struktur i zbierania materiału ceramicznego znajdującego się na powierzchni. Rezultatem badań jest identyfikacja pozostałości licznych winiarni, magazynu, rzymskich lub wczesnobizantyjskich term oraz śladów cmentarzyska. Znaleźiska naczyń ceramicznych wskazują, że badana część osady była zasiedlona od wczesnej Epoki Brązu. Ślady związane z osadnictwem w okresie perskim są niepewne. Z hellenistyczną, rzymską i wczesnobizantyjską fazą zasiedlenia związany jest zróżnicowany repertuar naczyń lokalnych i importowanych. Zebrany materiał ceramiczny w tym odpadki wskazują na produkcję amfor na stanowisku w okresie rzymskim. Zadokumentowane budynki i odkryte obiekty stanowią istotne źródło do badań nad terenami wiejskimi centralnej Fenicji i osadnictwem w obrębie terytorium antycznego Berytus.

Kasper Hanus

Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych, Polska Akademia Nauk

Gospodarka wodna miast-oaz wschodniej Azji Środkowej w świetle badań projektu „The water, the sand and the folk: understanding the role of water in the social life of the oasis-cities of Shan Shan Kingdom”

Znajdująca się na wschodnich obrzeżach Azji Środkowej Kotlina Kaszgarska jest jednym z najbardziej suchych rejonów na Ziemi. Z naszego punktu widzenia ten niegościnnie klimat mógłby być znaczącym ograniczeniem dla zasiedlenia tego terenu przez przeszłe społeczeństwa. Jednak już od czasów późnej prehistorii różne grupy ludzkie decydowały się (stale bądź czasowo) osiedlić w miejscach, gdzie spływające z górskich lodowców rzeki zapewniały dostateczną ilość wody. Z czasem mieszkańcy oaz zaczęli aktywnie przekształcać krajobraz tak, aby jeszcze wydajniej wykorzystywać ograniczone zasoby wodne. O ile sam fakt istnienia kanałów i zbiorników wodnych został zanotowany już na przełomie XIX i XX wieku przez pierwszych archeologów eksplorujących Azję Środkową, tak do dziś problem relacji władzy i organizacji społecznej związanej z kontrolą nad ograniczonymi zasobami wodnymi nie został podjęty.

Dlatego też, aby uzupełnić tę lukę w wiedzy, od września 2018 realizowany jest projekt „The water, the sand and the folk: understanding the role of water in the social life of the oasis-cities of Shan Shan Kingdom”, finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. Celem referatu będzie przedstawienie dotychczasowych wyników badań oraz zarysowanie planów dalszych działań.

Mateusz Iskra

Wydział Historyczny, Uniwersytet Warszawski
Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Strategia urartyjskiego osadnictwa w kraju Aza w VIII i VII wieku p.n.e.

Kraj Aza, pojawiający się kilkakrotnie w tekstach urartyjskich kronik, odnosi się do regionu północnej części Doliny Ararackiej, który został opanowany przez króla Argiszti I na początku VIII wieku p.n.e. W oficjalnej propagandzie królewskiej, datowanej na ten okres, ów region jawi się jako obszar niegościnnie, słabo zurbanizowany i rozwinięty gospodarczo, który wymagał pilnie dużych projektów budowlanych, takich jak fundacje miast czy przekop kanałów irygacyjnych. Dostępne dane archeologiczne wskazują z kolei, że północna część Doliny Ararackiej pod koniec IX wieku p.n.e. była dość gęsto zasiedlona na krawędziach płaskowyżów i wzdłuż nielicznych cieków wodnych, gdzie znajdowały się największe osady (z Metsamor na czele), w związku z czym rozwój urartyjskiego osadnictwa w VIII wieku p.n.e. mógł być stopniowy i w istocie mocno utrudniony. Celem wystąpienia jest określenie strategii wyboru miejsc na zasiedlenie oraz ustalenie charakteru ekspansji osadnictwa urartyjskiego w Dolinie do okresu panowania Rusy II.

Polacy na Bliskim Wschodzie

2019

Urszula Iwaszczuk, Marta Mierzejewska

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Sumy i rekiny, czyli o osiemnastowiecznej kuchni fajlakańskiej od... kuchni

Stanowisko Kharab el-Desht, położone na północnym wybrzeżu kuwejckiej wyspy Fajlaka, badane archeologicznie od 2013 r. przez Kuwejcko-Polską Misję Archeologiczną CAŚ UW, dostarczyło licznych przykładów rybackiej działalności mieszkańców tej okolicy. W obrębie osady odnotowane zostały liczne przykłady wyposażenia rybackiego jak ciężarki do sieci rybackich, haczyki czy kotwice. Prowadzone badania objęły również spore instalacje zlokalizowane przy brzegu wyspy będące pułapkami na ryby. Ponadto z warstw i licznych obiektów znajdujących się na terenie osady wydobyto jak dotąd kilkanaście tysięcy szczątków kostnych, z których większość stanowiły fragmenty kości ryb. Badania archeoichtiologiczne tych szczątków prowadzone są od roku 2018. Znajdowane w Kharab el-Desht elementy szkieletów ryb pochodzą wyłącznie od ryb morskich, występujących pospolicie w wodach Zatoki Perskiej również i dziś. Najciekawsze znaleziska ulokowane były w niewielkich piecykach zlokalizowanych w obrębie domów, jak i poza nimi, a także w różnego typu paleniskach i pozostałościach ognisk. Dominowały w nich kości sumów, ryb okoniokształtnych oraz płaszczyk i rekinów. Niniejsze wystąpienie będzie miało na celu przybliżyć rolę tych ryb w kuchni fajlakańskiej oraz sposoby ich przygotowywania do spożycia.

Krzysztof Jakubiak

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Metsamor (Armenia), dlaczego nastąpił regres. Kilka obserwacji na temat zabudowy osady

Ostatni sezon badań wykopaliskowych prowadzonych na stanowisku Metsamor w Armenii pozwolił na odnalezienie pozostałości architektonicznych pochodzących z początków epoki żelaza. Odsłonięte reliktury zabudowy wskazują na to, że osada musiała być w owym czasie dobrze zaplanowana, w odróżnieniu od późniejszej fazy osadniczej, odbiegającej wyraźnie jakością zabudowy od wcześniejszych konstrukcji. Warto więc zadać pytanie, jakie czynniki spowodowały regres w rozwoju osady.

Dominika Kofel¹, Teresa Bürge²

¹Instytut Archeologii i Etnologii, Polska Akademia Nauk

²Instytut Studiów Orientalnych i Europejskich, Austriacka Akademia Nauk

Co przechowywano w piwnicach we wczesnej epoce żelaza? Analiza makroskopowych szczątków roślinnych ze stanowiska Tell Abu al-Kharaz w Jordanii

Niezwykle dobrze zachowane pozostałości roślin odkryte w budynku datowanym na wczesną epokę żelaza (XI wiek p.n.e.) odsłoniętym podczas prac wykopaliskowych w Tell Abu al-Kharaz, Jordania, rzuciły światło na praktyki rolnicze oraz metody przechowywania stosowane na terenie południowego Lewantu.

Próbki, które początkowo były przeznaczone do datowań radiowęglowych, zostały zebrane w czterech różnych pomieszczeniach prawdopodobnej piwnicy. Przeanalizowany materiał stanowiły szczątki pszenicy, jęczmienia, ciecierzycy, groszku siewnego, lnu, soczewicy, oliwek, granatu oraz winogron. W przeciwieństwie do innych stanowisk z terenu Lewantu datowanych na wczesną epokę żelaza, na których dominującym zbożem jest pszenica zwyczajna, na stanowisku w Tell Abu al-Kharaz najbardziej popularna wydaje się być pszenica płaskurka.

Dodatkowo materiał archeobotaniczny pozyskany w jednym z pomieszczeń może świadczyć o przechowywaniu w nim zboża w ostatniej fazie obróbki przygotowującej do spożycia. Hipoteza jest poparta znaleziskami archeologicznymi w tym m.in. pieców do wypieku chleba (*tawabin* i *tanani*) oraz tłuczków i innych narzędzi wykorzystywanych do mielenia.

Natomiast na podstawie rozmiaru pomieszczeń oraz ilości i zróżnicowania znalezionych szczątków roślin można sugerować, że założenie stanowiło raczej piwnicę należącą do jednej rodziny zamieszkującej wyższe piętra budynku niż wspólny magazyn użytkowany przez wszystkich mieszkańców osady.

**Piotr Kołodziejczyk, Marek Nowak, Michał Wasilewski, Jacek Karmowski, Marcin Czarnowicz,
Justyna Zakrzeńska, Agnieszka Brzeska-Zastawna, Barbara Witkowska**

Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński

Południowa Jordania między neolitem, a wczesną epoką brązu. Nowe dane z badań IA UJ w sezonie 2018

Stan badań nad kwestią neolitu i wczesnej epoki brązu na terenie Lewantu nie jest jednolity. Wydaje się, że terytorium dzisiejszej południowej Jordanii (rozumianej jako historyczna kraina Edom, obszar geograficzny między Wadi Al-Hasa a Zatoką Akaba) powinno być poważniej rozważone w ramach ogólnych badań. Rola tego terytorium jest niejasna, co wynika zarówno ze stanu badań, jak i bardzo ograniczonej liczby publikacji, zwłaszcza dotyczących kwestii środowiskowych.

W sierpniu i wrześniu 2018 roku kontynuowane były badania wykopaliskowe Instytutu Archeologii UJ na terenie południowej Jordanii. W ramach projektu HLC kontynuowano prace na stanowisku – Faysaliyya zlokalizowanym w dystrykcie Shawbak. W ramach rozpoczętego w 2017 roku projektu prowadzone są prace mające na celu zweryfikowanie dotychczasowej wiedzy o wczesnej epoce brązu na tym obszarze w kontekście epok wcześniejszych i warunków środowiskowych. Na stanowisku Faysaliyya poszerzono wykopy i zidentyfikowano kolejne struktury kamienne. Zabytki krzemienne, kamienne i ceramiczne, oraz pozyskane daty C14 pozwalają na coraz dokładniejsze datowanie tych znalezisk na okres chalkolitu i wczesnej epoki brązu, a niektóre obiekty wskazują na wczesną epokę brązu. Nadal identyfikuje się także bardzo liczne zabytki z dolnego i środkowego paleolitu oraz epipaleolitu.

W sezonie 2018 były także kontynuowane badania wykopaliskowe stanowisku Munqata'a zlokalizowanym w dystrykcie Tafila. W kolejnym sezonie poszerzono wykop otwarty w sezonie 2017 oraz otwarto serię sondażowych wykopów w innej części stanowiska. Konstrukcje kamienne odkryte w ubiegłym roku okazują się mieć swoją kontynuację zaś w nowych wykopach zidentyfikowano szereg nowych

kamiennych murów tworzących budowle o dużych rozmiarach. Na stanowisku także szereg zabytków (m.in. groty strzał, naczynia i fragmenty ceramiki) potwierdzające datowanie stanowiska na okres funkcjonowania kultury Jerycho IX (neolit ceramiczny). Datowanie zostało także potwierdzone przez datę C14.

Kamil Kopij¹, Jarosław Bodzek¹, Łukasz Misk¹, Paweł Cwiąkała², Edyta Puniach², Małgorzata Kajzer¹, Agnieszka Ochalek², Dawid Mrocheń², Aleksandra Słodowska², Katarzyna Sawicka², Kacper Widuch², Hubert Dec², Maciej Bernaś²

¹Institut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński

²Wydział Geodezji Górniczej i Inżynierii Środowiska, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

ArTu:DTu – ULAPh, fotogrametria i skaning laserowy w Dajaniyi i Tuwaneh w Południowej Jordanii – sezon 2018

W naszej prezentacji chcielibyśmy przedstawić techniczne kwestie związane z dokumentacją archeologiczną dwóch stanowisk w południowej Jordanii – Dajaniya (pozostałości fortu rzymskiego) i Tuwaneh (ruiny miasta datowane od okresu nabatejskiego do bizantyńskiego) – na których rozpoczęliśmy badania w listopadzie 2018 roku.

Efektami prac prowadzonych przez nasz zespół w sezonie 2018 na stanowisku Dajaniya były:

- stworzenie ortofotomozaiki oraz modelu wysokościowego terenu stanowiska;
- częściowy skaning laserowy architektury fortu;
- dokumentacja fotograficzna 6 wkopów rabunkowych położonych poza murami fortu;
- wirtualna wycieczka.

Efektami prac prowadzonych przez nasz zespół w sezonie 2018 na stanowisku Tuwaneh były:

- stworzenie ortofotomozaiki oraz modelu wysokościowego terenu, a także skaning laserowy obszaru karawanseraju wraz z przyległościami;
- stworzenie ortofotomozaiki oraz modelu wysokościowego pozostałości term (tu także skaning laserowy) oraz prostokątnej struktury na północ od kompleksu karawanseraju;
- skaning laserowy fragmentów kanału burzowego;
- dokumentacja fotograficzna wkopów rabunkowych w centralnej części wzgórza południowo-wschodniego.

Ważnym dodatkowym rezultatem prac na obu stanowiskach było wypracowanie metodyki dokumentowania terenu o dużej powierzchni przy braku możliwości użycia UAV. Choć Ultra-Low Altitude Photogrammetry czy ULAPh jest czasochłonny, stanowi jedyną alternatywę dla tworzenia modeli wysokościowych terenu oraz ortofotomap w takich warunkach.

Piotr Makowski

Wydział Historyczny, Uniwersytet Warszawski
Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Wstępne uwagi o ceramice późno otomańskiej pochodzącej z wybranych polskich projektów archeologicznych na obszarze Libanu

Mimo, iż prowadzone w ostatnich latach projekty naukowe w Rachkidzie i Akkar były skoncentrowane przede wszystkim na rozpoznaniu pozostałości ze znaczenie wcześniejszych epok, to dostarczyły stosunkowo bogatej ewidencji z okresu późno otomańskiego. Pojedyncze znaleziska ceramiki otomańskiej zostały również odnotowane podczas wykopalisk w Chhim.

Odkrycia te sugerują, że w połowie XIX wieku importy z obszaru Grecji i Turcji zaczęły powszechnie docierać nawet na obszary peryferyjne północnego Libanu. Świadczy to o zmniejszeniu ekonomicznego dystansu dzielącego ośrodki miejskie i wiejskie, a także o podwyższeniu zapotrzebowania na bardziej luksusowe wyroby. Ta istotna przemiana w repertuarze kultury materialnej wiejskich społeczności Libanu była prawdopodobnie stymulowana wzrostem znaczenia portu w Bejrucie, który w okresie późno otomańskim przeżywał okres szczególnej prosperity, oraz ogólnym spadkiem cen i intensyfikacją dystrybucji naczyń glazurowanych na obszarze Lewantu.

Do niedawna przemiany w konsumpcji i dystrybucji późno otomańskiej ceramiki importowanej na obszarze Lewantu były możliwe do zaobserwowania jedynie na podstawie ewidencji ze stanowisk z północnego Izraela. Najnowsze odkrycia polskich misji archeologicznych działających w Libanie pozwalają na przynajmniej częściowe uzupełnienie obrazu tego wciąż bardzo słabo poznanego zjawiska.

Łukasz Miszk¹, Wojciech Ostrowski²

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński

²Zakład Fotogrametrii, Teledetekcji i Systemów Informacji Przestrzennej, Politechnika Warszawska

Archeolog spotyka fotogrametrę. System dokumentacji i zarządzania danymi w badaniach terenowych Paphos Agora Project (PAP)

Badania krakowskiej ekspedycji w Pafos na Cyprze – Paphos Agora Project (PAP), chociaż o interdyscyplinarnym charakterze, w dużej części opierały się o badania wykopaliskowe, zarówno o charakterze szerokopłaszczyznowym, jak i sondażowym. Jednym z głównych zadań ekipy odpowiedzialnej za prowadzenie prac terenowych było opracowanie sposobu prowadzenia dokumentacji oraz systemu zarządzania danymi zgodnymi z najnowszymi standardami. Standardy zostały oparte o metody zaczerpnięte z nauk geoprzestrzennych tj. modelowania 3D z wykorzystaniem fotogrametrii oraz systemów informacji przestrzennej/geograficznej (GIS). W ciągu pięciu lat sukcesywnie wdrażany był autorski system dokumentowania eksplorowanych nawarstwień archeologicznych, gdzie podstawowym sposobem dokumentacji są metody fotogrametryczne. Skonstruowano również bazę danych opartą o oprogramowanie GIS (AAIS dla PAP – Archeologiczny i Archeometryczny System Informacji dla PAP). Dla odpowiedniego

tworzenia dokumentacji stworzone zostały specjalne procedury oraz system nadzoru nad prowadzonymi pracami.

W naszej prezentacji chcielibyśmy przedstawić nie tylko główne założenia wprowadzonych systemów oraz ich funkcjonowanie, ale również pierwsze wyniki ewaluacji zaproponowanych rozwiązań z perspektywy wykorzystania ich podczas kolejnych pięciu sezonów wykopaliskowych. Ponadto chcemy zwrócić uwagę, jaki wpływ miały wprowadzone rozwiązania na prowadzenie prac terenowych.

Łukasz Miszk

Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński

Północno–zachodnia zatoka Pafos. Historia zakopana w piaskownicy

Jednym z głównych celów krakowskiej ekspedycji archeologicznej w Nea Pafos – Paphos Agora Project (PAP), jest próba rozpoznania i zidentyfikowania pozostałości po infrastrukturze ekonomicznej antycznej stolicy Cypru. W krajobrazie starożytnych miast nadmorskich jednym z najważniejszych elementów stanowiących o ich gospodarce były porty, będące głównym kanałem przepływu dóbr, osób i idei. Nea Pafos jest ulokowane na przylądku między dwiema zatokami, południową oraz północno–zachodnią. Południowa zatoka już od czasu założenia miasta funkcjonowała, jako główny port, którego pozostałości widoczne są do dzisiaj. W. D. Daszewski skonstruował hipotezę o funkcjonowaniu dodatkowego portu przy zatoce północno–zachodniej. Hipoteza ta była obiektem rozważań kolejnych badaczy, zarówno popierających ją, jak i niezgadających się z ustaleniami polskiego archeologa. W mojej prezentacji chciałbym przedstawić wyniki badań PAP nad zagadnieniem weryfikacji hipotezy o dodatkowym porcie w Pafos, opartej o wyniki badań interdyscyplinarnych (geoarcheologicznych, teledetekcyjnych, geofizycznych, historycznych i archeologicznych). Badania te pokazały złożoność problematyki rekonstrukcji krajobrazu archeologicznego strefy litoralnej, brak jednoznacznej odpowiedzi na postawione pytanie badawcze oraz niespodziewany potencjał terenu objętego badaniami.

Jolanta Młynarczyk, Mariusz Burdajewicz

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Khirbat es-Sar (Jordania): pytania badawcze i pierwsze rezultaty

W 2018 r. misja Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW zainicjowała nowy projekt archeologiczny w Jordanii, na stanowisku Khirbat es-Sar. Leży ono na zachodnim przedmieściu Ammanu, w miejscu strategicznym, kontrolującym dostęp do starożytnej Rabbat Ammon/Filadelfii od strony doliny Jordanu i Morza Martwego. W pierwszym sezonie podjęto badania geofizyczne, połączone z prospekcją archeologiczną i mapowaniem widocznych na powierzchni murów, co pozwoliło opracować wstępny plan stanowiska, nigdy przedtem nieeksplorowanego. Położony w najbardziej eksponowanym punkcie zespół architektoniczny został zinterpretowany jako sanktuarium z okresu rzymskiego, na taką datę bowiem jednoznacznie wskazuje styl zachowanej dekoracji architektonicznej.

Polacy 2019 na Bliskim Wschodzie

W marcu 2019 podjęto wykopaliska w trzech różnych punktach wschodniej części zespołu sanktuarium, licząc zarówno na sprecyzowanie chronologii tego założenia, jak i na zlokalizowanie jego granicy wschodniej. Uzyskane rezultaty tegorocznych wykopalisk dały dość nieoczekiwany profil chronologiczny tego obszaru, stawiając przed nami dalsze wyzwania badawcze.

Francisco J. Núñez

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Pre-classical evidence from Chhim and Jiyeh

Chhim and Jiyeh are known, in particular, for their remains dated in the Classical Period. However, evidence of previous occupation or activities in those sites has come to light in the course of their respective excavations.

The aim of this presentation is to offer a preliminary overview of the periods represented and their respective typological, functional, sequential and chronological nature. In this sense, that presence in Chhim arrive as far back in time as the Early Bronze, whilst in Jiyeh goes to the Late Bronze Age.

Jerzy Oleksiak

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski (student)

Ceramika rzymska z wyspy Bijan – pierwsze wyniki analiz materiału

Celem wystąpienia jest prezentacja wstępnego opracowania materiału ceramicznego z polskich wykopalisk na wyspie Bijan w północnym Iraku, które prowadzone były w latach 1979–83. Zaprezentowana zostanie typologia form naczyń z kategorii ceramiki kuchennej (w tym grupa określana jako Brittle Ware) oraz ceramiki zasobowej. Typologia oraz datowanie ustalone na okres rzymski bazuje na materiale porównawczym ze stanowisk paralelnych chronologicznie na obszarze Lewantu. Ograniczony stan dokumentacji umożliwia jedynie zaprezentowanie, w oparciu o opisy mas ceramicznych, rozważań dotyczących miejsca produkcji naczyń. Podsumowanie obejmie plany dalszej pracy z materiałem oraz pracy nad ponowną chronologizacją warstw na stanowisku Bijan.

Ewdoksia Papuci-Władyka

Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński

Z wizytą w stolicy grecko-rzymskiego Cypru – Interdyscyplinarne badania Uniwersytetu Jagiellońskiego w Nea Pafos (2015–2018)

Badana UJ na terenie Agory w Pafos prowadzone są od 2011 r. pod nazwą Paphos Agora Project. Dzięki uzyskaniu grantu MAESTRO (NCN nr 2014/14/A/HS3/00283) od roku 2015 projekt został rozwinięty. Ma charakter interdyscyplinarny i międzynarodowy. Liderem jest UJ a współpracują: Departament Starożytności

Cypru, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Uniwersytet w Hamburgu, Uniwersytet im. J. Kochanowskiego w Kielcach, Politechnika Warszawska, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie oraz Międzyuczelniany Instytut Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki (Warszawa–Kraków).

Celem jest nie tylko zbadanie Agory oraz określenie czasu jej rozwoju i rekonstrukcja funkcjonowania tej najważniejszej przestrzeni publicznej miasta, lecz również zbadanie aktywności ekonomicznej i handlowej stolicy Cypru w okresie hellenistyczno-rzymskim. Badania poza Agorą w poszukiwaniu pozostałości infrastruktury gospodarczej oparte są na zastosowaniu nieinwazyjnych metod prospekcji geofizycznej, weryfikowanych następnie sondażami archeologicznymi w wybranych obszarach.

Najważniejsze rezultaty obejmują takie istotne ustalenia, jak przesunięcie początków funkcjonowania Agory na II wiek p.n.e., odkrycie wcześniejszej zabudowy na tym obszarze datowanej od początków funkcjonowania miasta, czyli od ok. 300 p.n.e., stwierdzenie, że Agora obejmowała znacznie większy teren, niż poprzednio przypuszczano. Badania na obszarze miasta poza Agorą pozwoliły m.in. na wysunięcie wniosków dotyczących siatki ulic, weryfikację hipotezy o istnieniu drugiego portu czy odkrycie obiektów związanych z gospodarką. Wyżej wymienione oraz inne kluczowe osiągnięcia projektu zostaną przedstawione w referacie.

Agnieszka Pieńkowska¹, Marek Truszkowski²

¹Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

²Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Najnowsze wyniki badań na późnoislamskim stanowisku Kharab el-Desht w Kuwejcie

Misja archeologiczna CAŚ UW prowadzi badania na stanowisku Kharab el-Desht od 2013 roku. W ciągu sześciu sezonów prac wykopaliskowych odsłonięto pozostałości osady rybackiej, datowanej na okres późnoislamski. W tegorocznym sezonie prace kontynuowane były w południowej części stanowiska, gdzie odsłonięto fragmenty dwóch domów z wąskimi, długimi pomieszczeniami położonymi wokół centralnego dziedzińca. Wewnątrz pomieszczeń znaleziono wyposażenie typowe dla osady rybackiej, takie jak kotwice kamienne, haczyki do połowu ryb i ciężarki do sieci wykonane z kamienia lub fragmentów naczyń ceramicznych.

Z pewnością najciekawszym odkryciem ostatniego sezonu była budowla znajdująca się na północny-wschód od zabudowy mieszkalnej. Całe założenie ma kształt zbliżony do kwadratu o boku 20 m. Składa się z dziedzińca, z którego wchodziło się do dużej prostokątnej sali. Wewnątrz pomieszczenia natrafiono na pozostałości czterech dużych filarów wspierających niegdyś konstrukcję nieistniejącego już dachu. Budowla była eksplorowana od kilku sezonów jednak dopiero tegoroczne wyniki badań pozwalają na interpretację jej funkcji jako meczetu.

Katarzyna Radziwiłko

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Popularyzacja wiedzy o archeologii i dziedzictwie archeologicznym. Działania popularyzatorskie w południowej Jordanii w latach 2017–2019

Od 2017 w ramach projektu badawczego prowadzonego przez Instytut Archeologii UJ prowadzone są badania archeologiczne w południowej Jordanii (m.in. na stanowiskach Faysaliyya i Mungata'a). Równoległe z pracami wykopaliskowymi realizowane są działania popularyzatorskie, których celem jest kształtowanie wiedzy mieszkańców regionu na temat archeologii i ochrony rodzimego dziedzictwa. Wdrożenie działań z zakresu popularyzacji nauki poprzedzone zostało pilotażowymi badaniami socjologicznymi, które wykazały szereg oczekiwań i obaw względem rozwoju badań archeologicznych i ich konsekwencji, takich jak np. turystyka historyczna. Na ich podstawie stworzony został program działań popularyzujących, dostosowany do potrzeb i możliwości społeczności lokalnej.

Wystąpienie stanowić będzie prezentację wyników badań socjologicznych oraz efektów działań edukacyjnych i informacyjnych prowadzonych w społeczności lokalnej, w rejonie miasta At-Tafila w południowej Jordanii w latach 2017–2019.

Monika Rekowska

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Rezydencja jako autoprezentacja miejskich elit. Architektura i dekoracja Domu Orfeusza w Nea Paphos, antycznej stolicy Cypru – zarys projektu, pierwsze rezultaty

Dzięki wykopaliskom prowadzonym przez prof. Demetriosą Michaelidesa w latach 1982–1992 w jednej z insul w rezydencjonalnej części Nea Paphos, w bezpośrednim sąsiedztwie Willi Tezeusza, zostało odsłonięte ok. 1200 m² zabudowy mieszkalnej. Położenie samej insuli, wielkość, wyposażenie i bogactwo dekoracji odkrytej rezydencji znanej dziś jako Dom Orfeusza wydają świadczyć o tym, że należała ona do ważnego członka pafijskiej elity. Postępy w eksploracji były regularnie publikowane, szczegółowego opracowania doczekały się również mozaiki, w tym zwłaszcza mozaika z Orfeuszem, od której zapożyczono miano rezydencji. Niestety, do dnia dzisiejszego zabrakło kompleksowej publikacji całości, nad którą wciąż trwają prace. W 2018 r. rozpoczęła się realizacja projektu finansowanego przez NCN (UMO-2017/27/B/HS3/01131), którego celem jest opracowanie architektury całego domu i jego dekoracji, ze szczególnym uwzględnieniem dekoracji architektonicznej. Dotychczas przeprowadzone prace w terenie pozwoliły na aktualizację planu, skatalogowanie ponad 100 elementów architektury, a także przedstawienie wstępnej propozycji chronologii zabudowy całej insuli.

Marcin Michał Romaniuk

Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych, Polska Akademia Nauk

Znaki murarskie z Maloutena – próba interpretacji

Niniejsze wystąpienie dotyczy znaków murarskich pokrywających kamienne elementy architektoniczne odkryte przez Polską Misję Archeologiczną Uniwersytetu Warszawskiego na hellenistyczno-rzymskim stanowisku Maloutena w Nea Pafos na Cyprze. Zarejestrowane znaki mają formę liter greckich występujących pojedynczo, w zestawieniu z innymi literami lub w ligaturze. Większość z nich znajduje się na bębnach kolumn oraz blokach belkowania, pochodzących głównie z zachodniego dziedzińca (13/HH) tak zwanego Domu Hellenistycznego. Celem wystąpienia jest zaprezentowanie tych znalezisk, podjęcie próby ich zinterpretowania – w szczególności ich wieku i roli w procesie konstrukcyjnym odkrytych zabudowań – oraz zaproponowanie odpowiedniej metodyki badań nad tego typu zabytkami, rzadko bywającymi przedmiotem głębszych studiów.

Łukasz Rutkowski

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Badania nad cmentarzyskiem kultury Umm an-Nar w północnym Omanie. Grobowiec QA 1–1 na półmetku badań

QA 1–1 jest pierwszym grobowcem objętym badaniami w obrębie cmentarzyska z okresu wczesnobrązowej kultury Umm an-Nar (2. poł. III tys. p.n.e.), położonego w górskim rejonie Omanu (mikroregion Qumayrah). Po sezonie roku 2018 eksploracja tego grobowca osiągnęła półmetek. Wykopaliska w dwóch spośród czterech komór grobowych dotarły do dna grobowca. Ponadto, szczątki ludzkie, wydobyte podczas trzech przeprowadzonych dotychczas sezonów, zostały poddane analizie osteologicznej. Tym samym stan badań pozwala na pierwsze podsumowania na temat sposobu depozycji pochówków, konstrukcji wewnętrznej komór grobowych, zestawu darów towarzyszącym pochówkom, a także szacowanej liczby pochowanych osobników w tym zbiorowym i użytkowanym wielokrotnie grobowcu. Ustalenia te mają także znaczenie dla rozważań na temat pozycji stanowiska osadniczego, któremu towarzyszyło cmentarzysko, w schemacie osadniczym starożytnej krainy Magan.

Teodozja I. Rzeuska

Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych, Polska Akademia Nauk

Ceramika z Saruq al-Hadid. Życie między osadą a warsztatem

Ceramika jest niezaprzeczalnym świadectwem działalności człowieka i nieocenionym źródłem wiedzy o społeczeństwie, w którym powstała. Materiał ceramiczny ze stanowiska Saruq al-Hadid, rejonu, gdzie najprawdopodobniej znajdowały się warsztaty oraz rejonu, gdzie znajdowała się osada dostarcza bezcennych informacji o społeczeństwie Półwyspu Arabskiego okresu 1 tysiąclecia p.n.e.

Anna Smogorzewska

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Produkcja lokalna i importy. Tradycje ceramiczne w Zatoce Perskiej w okresie neolitu na przykładzie stanowiska Bahra 1

Badania archeologiczne na stanowisku Bahra 1 (Kuwejt), prowadzone od 2009 roku przez Kuwejcko-Polską Misję Archeologiczną dostarczyły nowych danych na temat tradycji ceramicznych w rejonie Zatoki Perskiej. Ponad 16 000 fragmentów ceramiki zostało zarejestrowanych, jak dotąd, co stanowi największy zespół ceramiki w rejonie Zatoki w okresie neolitu. Dwie kategorie ceramiki zostały wyróżnione na stanowisku – Ubaid Ware i Coarse Red Ware. Są to pierwsze przykłady naczyń ceramicznych znane z rejonu Zatoki Perskiej. Podczas gdy badania laboratoryjne potwierdziły, że naczynia Ubaid Ware były importowane z Mezopotamii, naczynia Coarse Red Ware najprawdopodobniej były lokalną produkcją. Naczynia należące do tych dwóch kategorii różnią się nie tylko proveniencją, lecz również technologią, repertuarem form oraz – do pewnego stopnia – funkcją. Naczynia Ubaid Ware odgrywały znaczącą rolę w życiu społecznym ówczesnych społeczności jako luksusowe naczynia do serwowania w czasie różnych uroczystości oraz prestiżowe przedmioty w wymianie. Główną rolę w gospodarstwie domowym, m. in. jako naczynia do gotowania, pełniły naczynia Coarse Red Ware.

Maciej Sobczak¹, Francisco J. Núñez², Michał Krueger¹

¹Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

² Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Wyniki analizy fluorescencji rentgenowskiej naczyń z epoki brązu i żelaza ze stanowiska Jiyeh (Liban)

Celem badań było poznanie składu chemicznego naczyń datowanych na epokę brązu i żelaza ze stanowiska Jiyeh. Analizy zrealizowano przy użyciu przenośnego spektrometru fluorescencji rentgenowskiej Bruker Tracer III SD. Przebadane zostały 62 fragmenty naczyń z kategorii zasobowej, transportowej oraz kuchennej. Wyniki analizy chemicznej zostały zestawione z analizą ceramologiczną, polegającą na określeniu chronologii i cech morfologicznych naczyń. Cechy fizyczne, morfologiczne oraz skład chemiczny stały się podstawą do wyróżnienia grup chemicznych. Do materiału dystynktywnego należy dziewięć fragmentów naczyń wydatowanych na okres cypro-geometryczny i cypro-archaiczny, a także sześć fragmentów naczyń kuchennych.

Wyniki analiz wskazują, że większość materiału ceramicznego jest podobna pod względem składu chemicznego. Analiza makroskopowa wykazuje natomiast podobieństwo do wyrobów z obszaru centralnej i południowej Fenicji. Potwierdzenie hipotezy postawione w oparciu o obserwacje makroskopowe o długiej tradycji produkcji naczyń z wykorzystaniem tej samej masy ceramicznej wymaga dalszych badań porównawczych oraz uwzględnienia geologii Fenicji. Ponadto do tej nadmorskiej osady trafiały także importy z Cypru, których cechy technologiczne jak i skład chemiczny wyraźnie odróżnia się od wyrobów fenickich.

Arkadiusz Sołtysiak¹, Joanna Szymczak², Dżawad Hoseinzadeh³

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

²Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej, Uniwersytet Warszawski

³Zakład Archeologii, Uniwersytet w Kaszanie, Iran

Migracje w populacjach z Estark (Iran) w epoce brązu i żelaza. Analiza proporcji izotopów strontu

W latach 2016–2018 przeprowadzone zostały badania wykopaliskowe na cmentarzysku w Estark–Dżoszakan (góry Karkas, Iran), datowanym na środkową i późną epokę brązu oraz wczesną epokę żelaza (ok. 1800–800 p.n.e.). Dzięki serii datowań radiowęglowych oraz analizie ceramiki udało się ustalić trzy fazy użytkowania stanowiska: tzw. grób owalny wraz z przyległościami (wykop A) na zachodnim skraju stanowiska został wykonany w środkowej epoce brązu, obszar na wschód od niego (wykop B) był wykorzystywany w późnej epoce brązu, zaś wschodnia część cmentarzyska (wykop C) we wczesnej epoce żelaza. W celu prześledzenia zmian we wzorcach migracji między tymi okresami została przeprowadzona analiza proporcji izotopów strontu ($^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$) w partiach szkliva zębów stałych odpowiadających wiekowi 1–3 lat. Wykorzystane zostały również dane z dwóch cmentarzysk na równinie między górami Karkas i pustynią Marandżab: Kaszan – Sialk (okres partyjski) oraz Bidgol (średniowiecze). We wszystkich trzech okresach sygnatury izotopowe osobników z Estark sugerują ich lokalne pochodzenie i jedynie w późnej epoce brązu dwóch mężczyzn to imigranci, prawdopodobnie z równiny aluwialnej położonej kilka-kilkanaście kilometrów na wschód od stanowiska. Brak dowodów na migracje z dalszych okolic jest sprzeczny z hipotezą zasiedlenia w późnej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza środkowego Iranu przez nomadów z Azji Środkowej.

Badania zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki (grant nr 2016/22/M/HS3/00353).

Agnieszka Szymczak

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Wtórne użycie ceramiki ubaidzkiej na stanowisku Bahra 1 w Kuwejcie

Stanowisko Bahra 1 leży w Kuwejcie, kilka kilometrów od wybrzeża Zatoki Kuwejckiej. W kulturze materialnej tej dużej osady przeplatają się elementy typowe dla mezopotamskiej kultury Ubaid z wytworami „lokalnymi” nawiązującymi do tzw. Neolitu Arabskiego. Bahra 1 ma jeden z najbogatszych zbiorów ceramiki ubaidzkiej spośród wszystkich stanowisk nad Zatoką Perską, a wśród nich największy odsetek przedmiotów wytworzonych z wtórnie użytych fragmentów naczyń. Ich obecność prowokuje kilka pytań – Czy zwyczaj ‘recyclingu’ rozbitych naczyń i wytwarzania z nich narzędzi i ozdób świadczy o ubóstwie miejscowej ludności? Czy jest raczej jednym z elementów ‘importowanych’, związanych z kulturą Ubaid? Czy przedmioty takie były wytwarzane lokalnie, czy też same były importowane? Odpowiedzi można szukać analizując kolekcję z Bahry 1 pod kątem przestrzennego i chronologicznego rozrzutu zabytków w obrębie stanowiska i analogii z innymi stanowiskami z tego okresu.

Joanna Szymczak¹, Arkadiusz Sołtysiak², Dżawad Hoseinzadeh³

¹Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej, Uniwersytet Warszawski

²Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

³Zakład Archeologii, Uniwersytet w Kaszanie, Iran

Analiza szczątków ludzkich z cmentarzyska w Estark (Iran) z epoki brązu i żelaza

W Estark-Dżoszakan (góry Karkas, Iran) przeprowadzono trzy sezony wykopaliskowe w latach 2016-2018. W trakcie badań wydzielone zostały dwa cmentarzyska: Estark 1, datowane na środkową i późną epokę brązu oraz wczesną epokę żelaza (ok. 1800–800 p.n.e.), a także Estark 2, użytkowane w późnej i środkowej epoce brązu (ok. 1800–1400 p.n.e.). Na obu cmentarzyskach dominowały niszowe groby szkieletowe. W 13 pochówkach z Estark 1 odkryto szczątki co najmniej 29 osobników, natomiast z Estark 2 znane są do tej pory jedynie dwa groby pojedyncze. Większość szczątków ludzkich była przemieszana, prawdopodobnie z uwagi na wielokrotne otwieranie grobów w celu złożenia kolejnych ciał oraz późniejszą działalność rabunkową. Porządek anatomiczny został zaobserwowany w przypadku pięciu osobników z Estark 1 oraz jednego z Estark 2. Niemal wszyscy złożeni byli na boku, z podkurczonymi kończynami. Wyłącznie jeden osobnik z Estark 1 został pochowany w pozycji kucznej. Grobem, który wyróżniał się na tle pozostałych, była owalna konstrukcja kamienna ze środkowej epoki brązu. W jej obrębie znajdowały się nieprzepsalone szczątki trzech osobników oraz skremowane kości co najmniej trzynastu.

Obrządek pogrzebowy praktykowany na terenie Estark w środkowej i późnej epoce brązu był różnorodny. Oprócz pochówków niszowych poświadczony jest wielokrotnie użytkowany owalny grób wyłożony kamieniami. Ponadto zmarli układani byli na boku lub w pozycji kucznej, a część z nich została po śmierci skremowana. W młodszej części cmentarzyska, datowanej na wczesną epokę żelaza, wystąpiły wyłącznie niszowe pochówki szkieletowe, w których pochowany był przeważnie więcej niż jeden osobnik. Próbkę kości i zębów zostały pobrane od wszystkich osobników z Estark w celu poznania mobilności, diety i sposobu gospodarowania miejscowej populacji w kolejnych okresach chronologicznych.

Anna Wodzińska

Zakład Archeologii Egiptu i Nubii, Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Importowane naczynia z terenu północnego Lewantu na terenie osiedla Heit el-Ghurab w Giza, Egipt (Wczesny Brąz III – koniec 4. dynastii).

Heit el-Ghurab to rozległe osiedle znajdujące się na terenie Giza, w Egipcie. Badane jest od 1988 roku przez Marka Lehnera z Ancient Egypt Research Associates. Na podstawie pieczęci i naczyń ceramicznych datuje się je na koniec 4. dynastii, szczególnie na czasy panowania króla Menkaura. Jego funkcjonowanie łączy się z obecnością robotników zatrudnionych przy budowie kompleksu grobowego króla.

Na terenie osiedla znaleziono fragmenty naczyń, tzw. combed ware, które na podstawie stylistyki i badań petrograficznych można łączyć z terenem północnego Lewantu z warstw datowanych na Wczesny Brąz III. Na szczególną uwagę zasługuje analiza kontekstu ich znalezienia, a także same formy. Giza to jedno

z dwóch stanowisk osadniczych, na których zidentyfikowano takie naczynia. Zwykle znajduje się je w kontekście grobowym.

W ramach wystąpienia pokażę wszystkie zidentyfikowane naczynia importowane, opiszę ich kontekst i zastanowię się nad ich znaczeniem w warunkach archeologii Egiptu.

Zuzanna Wygnańska

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Wstępne wyniki badań powierzchniowych w prowincji Akkar w północnym Libanie: na tropie wymykającego się wczesnego brązu

W sierpniu 2018 odbył się pierwszy sezon rekonesansu archeologicznego (Akkar Survey Project) w pogórzu prowincji Akkar, w północnym Libanie. Głównym założeniem projektu jest zlokalizowanie pozostałości archeologicznych z okresów od brązu do żelaza, a także zadokumentowanie stanowisk ze wszystkich innych okresów. Region Akkar to jeden z najważniejszych obszarów łączących Syrię i Mezopotamię z wybrzeżem śródziemnomorskim, charakteryzujący się dogodnymi warunkami naturalnymi sprzyjającymi osadnictwu. Zagadnienia początków urbanizacji i dynamika osadnictwa w tej części północnego Lewantu są jednak nadal bardzo słabo rozpoznane. W wyniku prac zarejestrowanych zostało 28 stanowisk datowanych głównie na epoki późne, od okresu krucjat po okres otomański. Pozostałości z epok wczesnych okazały się znacznie trudniejsze do zidentyfikowania, głównie ze względu na przekształcenia krajobrazu spowodowane intensywną działalnością rolniczą. Odkrycie niezadokumentowanych wcześniej konstrukcji megalitycznych wstępnie datowanych na Wczesny Brąz I zachęca jednak do dalszych poszukiwań. Obecność megalitycznych grobowców oraz odkrycie w ich sąsiedztwie budowli mogą być śladem najstarszego stałego osadnictwa na tych ziemiach.

Piotr Zakrzewski¹, Paweł Lech¹, Marek Truszkowski²

¹Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

²Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Implementacja zaawansowanych metod dokumentacji w badaniach Kuwejcko-Polskiej Ekspedycji Archeologicznej (KPAM) na przestrzeni ostatnich lat

Badania Kuwejcko-Polskiej Ekspedycji Archeologicznej (KPAM) kierowanej przez prof. Piotra Bielińskiego trwają nieprzerwalnie od 2007 roku i doprowadziły do wielu niezwykle istotnych odkryć. Dotychczasowe projekty archeologiczne realizowano na obszarze pustyni Al-Subiyah oraz wyspy Fajlaka. Poza wykonaniem szczegółowej prospekcji terenowej obu regionów przeprowadzono także rozległe prace wykopaliskowe cmentarzyska grobów tumulusowych, stanowiska studziennego, a także części osiedla nestoriańskiego – Al-Qusur. Obecnie działania misji skupione są na badaniach osady ubaidzkiej z drugiej połowy VI tysiąclecia p.n.e. – Bahra 1 oraz wioski rybackiej z okresu późno islamskiego – Kharab el-Desht.

Ze względu na zróżnicowany charakter powyższych pozostałości archeologicznych, ograniczony czas prowadzenia badań oraz trudne warunki atmosferyczne, stosowane dotychczas tradycyjne metody dokumentacji okazały się zbyt czasochłonne i często mało wydajne. Dopiero implementacja technik

Polacy 2019 na Bliskim Wschodzie

fotogrametrycznych oraz geodezyjnych i zaawansowanych instrumentów pozwoliła na zwiększenie precyzji i ilości otrzymywanych danych przy jednoczesnym skróceniu czasu potrzebnego do ich pozyskiwania. Dodatkowo wykorzystanie metod geoinformatycznych i wizualizacji graficznej zapewniło nowe możliwości interpretacji oraz prezentacji wyników badań.

Łukasz Zieliński

Wydział Historyczny, Uniwersytet Warszawski

Konserwacja zabytków metalowych z Saruq al-Hadid, sezon 2019

W tym roku na stanowisku Saruq al-Hadid w Zjednoczonych Emiratach Arabskich polska misja archeologiczna znalazła szereg zabytkowych obiektów metalowych, datowanych na epokę żelaza. Zabytki były wykonane z różnych metali, jednak najwięcej z nich to obiekty na bazie miedzi. Ich stan zachowania był bardzo różny. Wszystkie jednak wymagały doraźnej konserwacji. Autor wystąpienia porusza temat trudnej konserwacji w warunkach polowych z uwzględnieniem użytych metod i uzyskanych rezultatów.

SESJA POSTEROWA

Aleksandra Grzegorska

Instytut Archeologii, Uniwersytet Warszawski

Gird-i Shamlu, iracki Kurdistan (sezon 2019): wstępne wyniki badań

Stanowisko Gird-i Shamlu położone jest w irackim Kurdistanie u podnóża gór Zagros w centralnej części równiny Shahrizor. Od 2015 roku badane jest przez misję niemiecką pod kierownictwem dr Simone Mühl (Uniwersytet w Monachium) w ramach projektu „Escape – Migration – Interaction. Artifact-related diversity in Ancient Near Eastern contexts of the 3rd and 2nd millennium B.C.”.

Celem sezonu 2019 (kwiecień/maj) jest przebadanie znajdującego się przy osadzie cmentarzyska. Referat omówi wstępne wyniki badań ze szczególnym uwzględnieniem badań bioarcheologicznych (struktura wieku i płci). Przedstawione zostaną zalety metod analiz paleoparazytologicznych (badania starożytnych pasożytów), które zostaną zastosowane przy analizie materiałów pochodzących z cmentarzyska oraz wstępne założenia nowego projektu dotyczącego równiny Shahrizor.

Urszula Iwaszczuk¹, Monika Więch²

¹Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego

²Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych Polskiej Akademii Nauk

Jakie tajemnice kryją cysterny w Nea Pafos na Cyprze

W trakcie wieloletnich badań prowadzonych na terenie Nea Pafos przez misję Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW szczątki kostne wydobywane były stosunkowo rzadko, a ich stan zachowania był słaby. Kości ryb, jako szczególnie delikatne, rejestrowane były jedynie sporadycznie. Wyjątkowe pod tym względem były depozyty pochodzące z cystern, w tym z dwóch zbiorników odsłoniętych na terenie Willi Tezeusza, w 1989 r. (S.1/89) i 1996–1997 (STR 1/96-97) oraz ze studni badanej w 2008 r. w Domu Aiona*. W dwóch cysternach z Willi Tezeusza zostały znalezione liczne kości zwierzęce, w tym blisko 300 kości ryb, min. liczne kręgi suma (*Clarias* sp.) oraz innych afrykańskich ryb słodkowodnych należących do dwóch rodzin: Cyprinidae i Cichlidae, a także bardzo nieliczne szczątki ryb morskich, typowych dla basenu morza Śródziemnego, kości ryb morskich odnotowane były również w studni zlokalizowanej w obrębie Domu Aiona.

Z terenu Cypru znane były dotąd jedynie dwa stanowiska, na których zarejestrowano słodkowodne ryby afrykańskie: Hala Sultan Tekke oraz Salamis. W tym kontekście badania kości ryb z Nea Pafos wydają

się mieć wyjątkowe znaczenie. Obecność kości ryb afrykańskich potwierdza istnienie dobrze prosperujących szlaków handlowych łączących Cypr z Egiptem Ptolemejskim, pokazuje ponadto bogactwo mieszkańców Nea Pafos, którzy mogli pozwolić sobie na sprowadzanie egzotycznych gatunków ryb. Istotne w tym kontekście jest pytanie, w jakiej formie ryby te były sprowadzane: żywe czy intencjonalnie konserwowane, aby mogły przetrwać długą podróż morską? Próba odpowiedzi na to pytanie będzie przedmiotem niniejszego posteru.

*Badania szczątków zwierzęcych prowadzone były w ramach grantu NCN nr 2017/25/N/HS3/02910 „Wczesnorzymskie naczynia do gotowania z rezydencjonalnej dzielnicy Nea Pafos – w świetle badań typologicznych, archeometrycznych i funkcjonalnych”.

Dominika Majchrzak

Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych, Polska Akademia Nauk

Ekwipunek rybaka w okresie późnoislamskim, na przykładzie Kharab el-Desht (Failaka, Kuwejt)

Autorka posteru zaprezentuje wybrane kategorie zabytków związanych z połowem ryb i owoców morza (obciążniki do sieci, haczyki, kotwice), z okresu późnoislamskiego (koniec XVI do końca XIX wieku). Skrótowno omówiony zostanie także charakter stanowiska Kharab el-Desht, z którego pochodzi przytoczone wyposażenie rybackie. Wskazane zostaną analogie oraz podstawowa literatura.

Agnieszka Szulc-Kajak

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej, Uniwersytet Warszawski

Miejsca połowu ryb w Jiyeh (Liban)

Podczas badań misji Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW na stanowisku Jiyeh w Libanie odkryto kilkaset akcesoriów związanych z łowieniem ryb. Dostarczają one wielu informacji na temat znaczenia rybołówstwa dla mieszkańców osady, pochodzą jednak z domów i innych kontekstów nie wskazujących na miejsce ich wykorzystywania, nie były też prowadzone badania podwodne. Prezentacja ma na celu próbę zidentyfikowania możliwych lokalizacji i sposobów połowu ryb na stanowisku Jiyeh i w jego okolicach, przy uwzględnieniu warunków naturalnych, możliwych zmian linii brzegowej, rodzaju odkrytych akcesoriów oraz podobieństw i różnic w stosunku do innych stanowisk Lewantu.